

alimara

REVISTA DE TREBALL SOCIAL

NÚMERO 41 / SEGONA ÈPOCA / JUNY DE 1998

**Consell Insular
de Mallorca**

Núm 41

Segona Època, juny de 1998

Edita: Consell Insular de Mallorca
Redacció: Servei d'Acció Social i Sanitat
General Riera, 67
07010 Palma
Tel.: 971 76 07 62
Fax: 971 76 19 52

Portada: **Bernat Crespí**

Maquetació
i impressió: Gràfiques Son Espanyolet

Dipòsit Legal: PM - 128 - 1987

Els articles d'aquesta revista expressen únicament l'opinió dels seus autors.

LLARS DEL MENOR. CONTEXT ACTUAL I TENDÈNCIES DE FUTUR

Antònia Cerdà Martorell,
Margarita Mercant Morell,
Josep Ll. Oliver Torelló
Maria V. Secall de Fermentino,
Llars del Menor

En data 3 de març de 1986, el Ple del Consell Insular de Mallorca decidí transformar les antigues Llars de la Infància i de la Joventut, institucions heretades de l'extingida Diputació Provincial, en les Llars del Menor. Les dues primeres responien a un model asilar caracteritzat pel tractament educatiu de menors subjectes de protecció des d'un context que es caracteritzava per la convivència en un sol centre, de grans dimensions, d'un gran nombre de menors amb diversitat de problemàtiques i amb implicacions ja conegudes que suposaven aquest tractament massiu. La nova estructura venia definida per la substitució d'aquest context per un altre format per "petites residències o llars fora del centre".

Aquest canvi fou el resultat d'un procés de reflexió intern on es recollí la necessitat de modificar els paràmetres de la intervenció d'acord amb els principis de normalització, sectorialització i tractament personalitzat en l'atenció al menor.

Des d'aquests inicis fins ara, les Llars del Menor han anat definint els diversos programes assistencials que configuren la seva actual oferta. Així, en aquests moments, el centre està en condicions de garantir els següents programes:

- Programa d'acolliment institucional per a menors de 3 a 17 anys en situació de desemparament.
- Programa d'acolliment institucional per a menors de 3 a 17 anys que han patit maltractaments (25 places).
- Programa d'acolliment institucional per a menors de 3 a 17 anys en situació de desemparament i disminucions psíquiques lleugeres o mitjanes.

Aquesta intervenció ve complementada per diferents programes d'àmbit intern, els quals suposen processos destinats a prevenir situacions de risc per als menors atesos tant des del propi centre com després d'haver-hi passat.

Aquests programes són els següents:

- Programa de medicina preventiva.
- Programa de preparació i seguiment dels retorns familiars amb la família d'origen, acolliments familiars i emancipacions per compliment de la majoria d'edat al centre.

- Programa d'orientació laboral.

Per tal de desenvolupar aquesta tasca, les Llars del Menor disposen dels següents equipaments:

- * Oficines situades al carrer del General Ricra núm. 113, de Palma, i set Llars-residència mixtes amb capacitat per a 10 persones cada una d'elles distribuïdes de la següent manera:

- Llar la Vileta
- Llar son Sardina
- Llar son Espanyolet
- Llar Vivero
- Llar Rafal
- Llar son Gibert
- Llar Rafal Vell

- * Un Equip Educatiu per Llar amb la següent composició:

- tres educadors i tres auxiliars de serveis per Llar;
- un Equip tècnic format pels següents professionals:
 - . un metge pediatre a dedicació parcial
 - . un pedagog
 - . un psicòleg
 - . un treballador social
 - . en breu es comptarà amb un titulat de grau mitjà responsable del seguiment dels menors que retornen a la seva família d'origen, que van a acolliment familiar o que s'emancipen per compliment de la majoria d'edat.

Les atencions que subministra el centre són les que s'esmenten tot seguit:

1. Allotjament i manutenció (incloent-hi alimentació, vestuari, higiene, cobertura sanitària, material escolar, esport i esplai) tot l'any.
2. Tractament educatiu.
3. A efectes legals, assoleix la guarda dels menors.
4. Per tal d'evitar la cronificació dels casos, s'aportarà, també, diagnòstic, suport, orientació, intervenció i proposta d'intervenció i/o derivació psicològica, pedagògica, sociofamiliar i mèdico-sanitària.
5. Un programa específic de medicina preventiva.
6. Valoració, proposta i pla específic d'intervenció individual i familiar.
7. Un programa específic psicopedagògic de caire preventiu.
8. Execució del pla d'adaptació del menor en casos d'acolliment familiar i/o adopció.
9. Si s'escau, proposta de derivació i/o seguiment a serveis de tractament psicoterapèutic o a altres recursos que es determini per al cas.
10. Un programa específic i individualitzat per a l'emancipació dels menors que compleixen la majoria d'edat en el centre.

Aquesta realitat institucional, estesa a tot l'Estat espanyol, respon a unes necessitats molt paleses⁽¹⁾ i requereix, en aquests moments, una revisió per reorientar i donar el veritable valor que tenen els recursos destinats a l'acolliment residencial.

A l'Estat espanyol hi ha escassos antecedents documentats relacionats amb la tasca referida a la descripció dels components principals que han de configurar una avaluació centrada en els diversos programes especialitzats de

caire residencial dirigits a menors. Tot i això, cal destacar els treballs de Fernández del Valle⁽²⁾.

D'acord amb aquest autor, creiem que la idea derivada especialment dels estudis d'Spitz (1945) i de Bowlby (1951), a través de la qual es creia que els instruments prolongats produeixen efectes negatius sobre els menors, era encertada⁽³⁾, també pensam que no es poden aplicar de forma mecànica els resultats d'aquelles investigacions a la immensa majoria de centres actuals els quals, afortunadament, són molt lluny dels centres en els quals varen fonamentar els seus estudis els dos autors esmentats (que, recordem, eren sobretot centres hospitalaris).

Quant a això, J. de Paül (1977) diu el següent:

“Quizá debemos reconocer que, en algunos casos, el énfasis puesto durante estos años [es refereix al període entre el 1987 i el moment present] en el desarrollo de programas de tratamiento familiar y de acogimiento familiar, ha provocado un “olvido” del recurso del acogimiento residencial. Quizá haya sido considerado, por error, como un recurso “a extinguir”, ya que se suponía que los niños debían estar en su familia biológica o en una familia de acogida. Probablemente por ello no se le ha proporcionado el interés necesario. No obstante, cada vez se reconoce con más claridad que muchos niños siguen y seguirán necesitando el recurso de acogimiento residencial. Esto implica que debe dársele la relevancia necesaria y que deben garantizarse las adaptaciones correspondientes de las residencias a las necesidades del menor”.

Tot i això, a l'Estat espanyol aquesta tasca està per fer. Amb rigor, mai no s'han avaluat els programes especialitzats de caire residencial dirigits a menors per la qual cosa, i per diversitat més de motius, creiem ineludible i fins i tot urgent aquesta tasca.

Pesam que l'anàlisi de l'acolliment residencial, actualment, ha de plantejar-se a partir de determinats *paràmetres*:

1. La realitat de l'acolliment institucional en el moment present.

Som encara molt lluny de la possibilitat que els serveis d'atenció primària puguin actuar prevenint la majoria dels internaments. Actualment hi ha suficients consens en tots els professionals del sector que, en termes generals, les solucions a les problemàtiques dels menors (d'altra banda molt heterogènies) han d'intentar donar-se, en primera instància, des dels serveis socials que poden treballar **en i dins** el context familiar tot aplicant mesures de suport global a la família, intervenció socioeducativa en el seu si, tractament terapèutic en determinats casos, etc.

Aquesta acció bàsicament preventiva, a Mallorca (quant a menors) encara està molt poc desenvolupada i som conscients que mai no podrà substituir l'acolliment institucional en la seva totalitat.

2. Explicitació dels diferents programes residencials. Tant els serveis d'atenció primària com els serveis especialitzats d'àmbit sectorial que tenen funcions de valoració i que efectuen propostes de derivació a centres residencials de protecció de menors, han d'aprofundir en el coneixement dels diferents recursos d'acolliment residencial. Ni tots

els centres són iguals, ni tenen els mateixos principis d'actuació educativa i assistencial, ni ofereixen els mateixos programes⁽⁴⁾.

És gairebé impossible que un hipotètic centre residencial doni resposta a la totalitat de situacions que motiven els internaments dels menors. Això planteja la necessitat de definir, de forma prèvia a l'internament del menor, l'oferta del centre (allò que se sap que el centre assumeix com a objectius d'actuació i que, a més, realitza eficaçment⁽⁵⁾) i la globalitat, avaluada quant a les necessitats concretes del menor. Aquest plantejament sembla recomanar l'especialització dels centres residencials més que la recerca d'una polivalència que, ara per ara i per a molts menors, es gairebé impossible d'aplicar, especialment a partir de l'adolescència.

3. Diversificació de l'oferta assistencial i la seva especialització. Caldrà, doncs, adequar els diferents programes residencials a les diverses situacions i necessitats del menor. Fins i tot creiem que s'han de tenir en compte qüestions de difícil objectivació com són la forma i l'estil d'acolliment que millor pugui respondre a aquestes. Alhora, els centres han d'anar definint els seus programes d'intervenció d'acord, pensam, amb criteris d'especialització.

Deixant de banda el model polivalent que ha de regir l'actuació de les Unitats de Primera Acollida, que són un recurs sectorial que sovint ha d'actuar amb criteris més propis de l'atenció primària (quant a què actua sobretot efectuant una valoració i hipòtesi "diagnòstica" de treball que permeti abordar i aprofundir en la situació global del menor i elaborant propostes de derivació), els centres han de definir el seu model assistencial, ja que consideram tan negatiu que un menor, que amb suport familiar adequat podria romandre amb la seva família, ingressi a un centre, com que un menor amb determinades necessitats específiques ingressi en un centre que no contempla l'atenció a aquestes necessitats. Una realitat que ha començat a afectar notòriament els serveis d'acolliment residencial és la dels adolescents que, per diversos motius, ingressen en un centre i que, en el moment de fer-ho, ja presenten una certa conducta activa quant a determinades pautes de comportament inadaptat (fugides, activitats predelictives, rebuig de l'autoritat, consum de drogues, etc.).

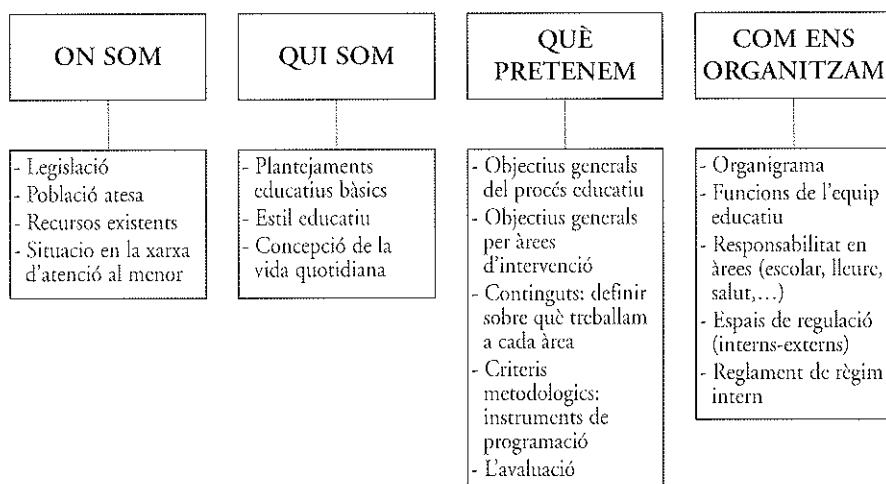
La preparació dels professionals que han d'acollir els menors amb aquesta problemàtica és un element important per tal que les intervencions tècniques es manifestin amb eficàcia, però tant com aquest factor ho és que la institució tenguí ben definida la possibilitat d'intervenir amb aquests menors, que el context dissenyat per efectuar aquesta intervenció sigui l'adequat i que la problemàtica del menor no afecti negativament altres menors amb necessitats distintes a les seves.

4. Metodologia de la intervenció. L'educador es nodreix d'un bagatge de coneixements plural provinent de diverses disciplines, però també s'apunta la possibilitat que, des d'aquestes mateixes disciplines,

vagi configurant un bagatge de coneixements amb major grau d'especificitat. Elements com poden ser els Projectes Educatius Individualitzats (PEI), la sistematització de la intervenció en contextos socials, etc., plantegen reptes metodològics ja molt concrets. Aquesta metodologia s'ha de considerar des de la seva dimensió global, no només des de la intervenció educativa directa. Consideram tan necessària com aquesta la clarificació dels aspectes que han motivat l'internament, sovint només símptomes positius de la veritable situació de necessitat del menor, la formulació d'una hipòtesi inicial d'intervenció, la clarificació del pla de treball tant en relació amb el menor com amb la seva família, el seguiment i control de les conseqüències que es van assolint en el decurs de la intervenció i també la forma de participació del menor i la família, i els factors resolutoris de la situació d'internament.

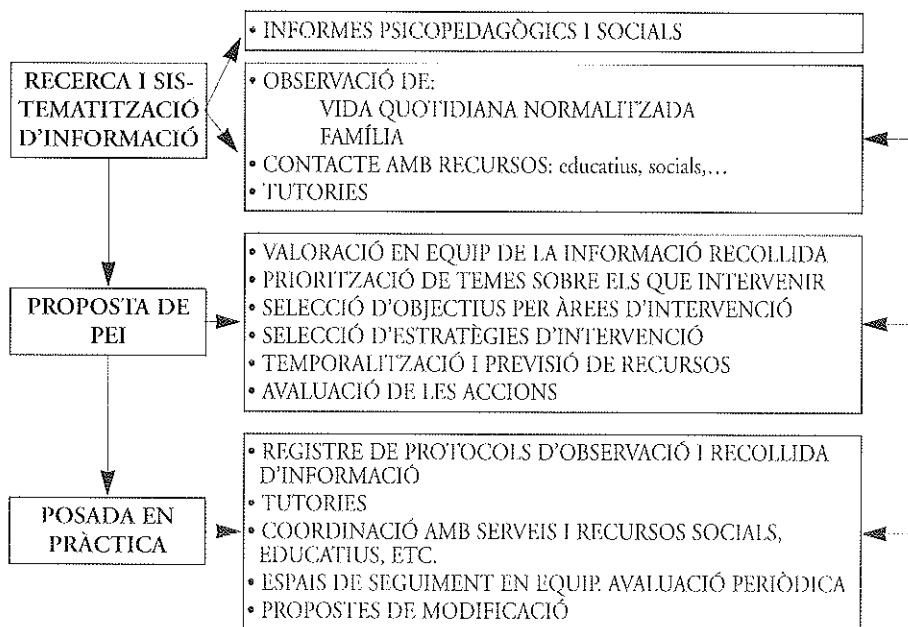
Tota aquesta intervenció ha d'anar pautaada pel projecte educatiu de cada un dels centres. Una possible estructura de projecte educatiu és la proposada per Quevedo i Oliver (1997) que recollim a continuació:

PROJECTE EDUCATIU DEL CENTRE

Aquesta estructura de programació general definirà el marc institucional en el qual ens situam i que haurem de concretar i adaptar a cada una de les situacions i casos individuals mitjançant el PEI, que definirà la intervenció programada des d'una òptica individualitzada.

ELABORACIÓ DEL PEI

5. Estat de la pràctica avaluativa en relació als acolliments residencials. La revisió que proposam des d'aquests pàgines i que creiem que hauria de posar les bases per tal d'iniciar una nova etapa en l'acolliment residencial a Mallorca, només podrà tenir efectes beneficiosos si s'elabora amb l'imprescindible rigor metodològic. Estam en un moment en el qual el sistema de protecció a la infància, tot i que quantitativament encara no té un desenvolupament suficient, no pot defugir l'anàlisi qualitativa dels diferents components de la seva intervenció.

Ja al 1995, M. March i C. Orte constataren el baix nivell amb què la pràctica avaluativa era present als diferents recursos de protecció a la infància a Mallorca.

Importants qüestions com ara són les dimensions i característiques de les necessitats dels menors a Mallorca, el nivell de cobertura assistencial, l'adequació i congruència dels recursos existents amb les necessitats detectades, el grau d'eficàcia i eficiència dels diferents recursos de protecció infantil, l'impacte dels diferents programes assistencial etc., només podran ser constatades amb rigor si s'implementen activitats avaluatives destinades a conèixer amb la major fiabilitat possible aquests i altres aspectes del sistema de protecció infantil.

6. Promoció de la formació i reciclatge professional. La creació a Mallorca dels estudis d'educació social, formalment, ha definit una nova etapa en el procés de professionalització dels treballadors dels

diferents centres d'acolliment residencial i, segurament, ja no és molt llunyà el moment en el qual l'administració exigirà a tots els treballadors de centres d'acolliment residencial aquesta titulació com a base per accedir a un lloc de treball en un centre de protecció de menors (a altres Comunitats autònomes, com ara a Catalunya, això ja és un fet). Així i tot pensam que aquesta titulació ha d'anar acompanyada d'activitats orientades vers el reciclatge professional i a l'actualització dels models d'intervenció. En aquest sentit, creim especialment necessària la participació de la Universitat de les Illes Balears en la definició dels continguts formatius i de reciclatge professional dels educadors en els plans de formació que es vagin definint des de l'administració.

També el fet de la necessària especialització i diversificació de l'oferta residencial de la que parlàvem en anteriors apartats, aguditza aquesta necessitat.

És en aquest context en el que les Llars del Menor desenvolupen la seva activitat iniciada ara fa 12 anys. Els reptes quant al futur creiem que vendran de la mà de la pròpia dinàmica social, com també dels factors que hem relacionat anteriorment.

Ja des d'una òptica institucional, volem aprofitar l'any 1998 per presentar el redefinit Pla de Centre que es va elaborar l'any 1986 i dedicar un temps a la reflexió quant al nostre passat, present i futur, òbviament sempre amb l'objectiu de respondre a les necessitats de la infància més desprotegida, millorar la nostra intervenció i continuar en la línia de reflexió i innovació que, pensam, caracteritza les Llars del Menor des de la seva creació.

NOTES

1. La Comunitat Autònoma de les Illes Balears és una de les comunitats autònomes de l'Estat que presenta més demandes d'acolliments institucionals en proporció al seu volum de població. Mostra d'això és que sovint els centres romanen a plena ocupació i amb "llistes d'espera".
2. Existeix una referència específica a aquest tipus d'avaluació a J. Fernández del Valle (1995), al capítol "Evaluación de programas en Servicios Sociales" inserit al volum de Rocío Fernández Ballesteros, editora, (1995), "Evaluación de programas. (Una guía práctica en ámbitos sociales, educativos y de salud)". Editorial Síntesis. Madrid.
3. Una de les grans virtuts d'aquestes investigacions a mitjà termini va ser la de permetre la reflexió sobre el tipus de centres existents i la necessitat d'adequar aquests a uns criteris més pròxims a la idea de "família". L'origen de les Llars Funcionals està directament relacionat amb aquesta idea.
4. Malauradament, en la situació descrita anteriorment massa vegades es deriva un menor a un centre perquè a un altre no hi ha places, deixant al marge criteris d'adequació de les característiques del centre a la problemàtica del menor.
5. J.M. Quevedo i J.Ll. Oliver (1997) han desenvolupat les línies mestres que pensen que han de regir la planificació en contextos residencials a l'article: "La programació educativa en els centres residencials de menors". (Article en premsa).

BIBLIOGRAFIA

Consell Insular de Mallorca (1986): *Pla de Centre de les Llars del Menor*. Palma. Document intern

Fernández del Valle, J. (1995): *Evaluación de programas en servicios sociales*, pp. 207-241. A Fernández Ballesteros, R. (edit.). (1995), "Evaluación de programas". Madrid. Editorial Síntesis

Fernández del Valle, J. (1995): *La evaluación en programas residenciales de menores. Una propuesta metodológica*. A "Jornadas de intervención social". III volums. Madrid. Ministerio de Asuntos Sociales - Inersio

March, M.X.; Orte, C. (1995): *L'avaluació dels serveis socials a les Illes Balears; un repte per a la racionalitat política i professional*. A Revista "Alimara", núm. 35, pp. 125-139. Palma. Consell Insular de Mallorca

Paúl Ochotorena, J. de (1997): *La protección infantil en España. Unos apuntes sobre su reciente evolución*. A "Bienestar y protección infantil", Año III, núm. 2. Madrid. Federación de Asociaciones para la prevención del maltrato infantil.

Quevedo, J.M.; Oliver, J.L. (1997): *La programació educativa en els centres residencials de menors*. (En premsa)